

REX A. WADE • Rus Devrimi, 1917

REX A. WADE George Mason Üniversitesi'nde Rus Tarihi profesörüdür. Rus tarihi hakkında sayısız makale ve kitap yazmıştır. Kitapları: *The Bolshevik Revolution and Russian Civil War* (Bolşevik Devrimi ve İç Savaş), *The Russian Search for Peace* (Rusların Barış Arayışı), *The Making of Russian Society: Culture & the Politics of Modern Russia* (Rus Toplumunun İnşası: Modern Rusya'nın Kültür ve Siyaseti, John W. Steinberg ile birlikte), *Red Guards and Workers' Militias in the Russian Revolution* (Rus Devrimi'nde Kızıl Muhafızlar ve İşçi Milisleri), *Revolutionary Russia: New Approaches to the Russian Revolution of 1917* (Devrimci Rusya: 1917 Rus Devrimi'ne Yeni Yaklaşımlar), *Politics and Society in Provincial Russia: Saratov, 1590-1917* (Taşra Rusyası'nda Politika ve Toplum: Saratov, Scott J. Seregny ile birlikte), *Russia in Upheaval* (Başkaldıran Rusya, Edward Alsworth Ross ile birlikte).

The Russian Revolution, 1917

© 2017 Cambridge University Press (3rd edition)

İletişim Yayınları 2616 • Tarih Dizisi 130

ISBN-13: 978-975-05-2416-5

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş. (1. Basım)

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Ömer Koçağ

UYGULAMA Hüsnu Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

REX A. WADE

Rus Devrimi, 1917

The Russian Revolution, 1917

ÇEVİREN *Ergin Özler*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
KRONOLOJİ.....	15
1 DEVRİMİN GELİŞİ	19
Otokrasi.....	19
Ekonomi ve sosyal sınıflar.....	21
Devrimci hareket.....	27
1905 Devrimi ve Duma dönemi.....	30
Birinci Dünya Savaşı ve yarattığı huzursuzluklar.....	34
2 ŞUBAT DEVRİMİ	47
Halk ayaklanması.....	47
27 Şubat: Askerlerin isyanı.....	58
Devrimin sağlamlaştırılması, 27 Şubat - 2 Mart.....	61
3 YENİ SİYASİ SAFLAŞMA VE YENİ SİYASİ SİSTEM	73
Geçici hükümet.....	74
Sağdaki yeni siyasi saflaşma.....	78
Petrograd Sovyeti.....	83
Soldaki yeni saflaşma: İlimli sosyalistler.....	87
Soldaki yeni saflaşma: Radikal sol.....	93
Kerenski ve merkezci koalisyon.....	97
Dış politika, Nisan Krizi ve koalisyon hükümeti.....	101

4	RUS TOPLUMUNUN ARZULARI	109
	Şehirli işçiler	111
	Askerler ve bahriyeliler	122
	Üst ve orta sınıflar	132
	Kadınlar	137
5	KÖYLÜLER VE DEVRİMİN AMAÇLARI	151
	Köy örgütleniyor	152
	Gıda tedariki mücadelesi	155
	Toprak dağıtımı ve toprak gaspı	157
	Ahlâki devrim ve komünizmin yeniden tasdiki	164
	Köylüler ve siyaset	165
6	MİLLİYETLER: KİMLİK VE FIRSAT	169
	“Milliyet meselesi”	170
	Ukrayna	176
	Baltık bölgesi: Finlandiya, Letonya ve Estonya	180
	Müslüman bölgeleri ve Transkafkasya	185
	Yahudi sokağında devrim	190
7	MEMNUNİYETSİZLİKLER YAZI	197
	Barış taarruzu, savaş taarruzu	197
	Temmuz günleri ve “Sovyet iktidarı”	208
	Ekonomik kriz ve komplo teorileri	213
	Siyasi krizler, kutuplaşma ve Kornilov Olayı	221
8	“BÜTÜN İKTİDAR SOVYETLERE”	233
	Bolşeviklerin ve radikal solun yükselişi	233
	Koalisyon hükümeti krizi	241
	Halkın ruh hali, sonbahardaki korku ve umutlar	243
	İktidar üzerine Bolşevik tartışması	249
	Arife günü: Kuvvetlerin harekete geçirilmesi	256
9	BOLŞEVİKLERİN İKTİDARI ALMASI	261
	Ekim Devrimi: Silahlı çatışma	261
	Sovyetler Kongresi	268
	Kerenski ve askerî tehdit	273
	Vikzhel – Bir Bolşevik hükümeti mi yoksa kapsamlı bir sosyalist hükümet mi?	274
	Sovyet iktidarının yayılması	277

10 KURUCU MECLİS VE İKTİDARIN AMAÇLARI.....	285
Barış.....	285
Sovyet iktidarı: direniş ve kabulleniş.....	287
Sosyal ve ekonomik yeniden yapılanma.....	296
Bir hükümet yaratmak: ADK, <i>Sovnarkom</i> , <i>Çeka</i>	301
Kurucu Meclis ve iktidarın amaçları.....	305
11 SONUÇLAR.....	315
İLAVE OKUMA.....	335
DİZİN.....	351

ÖNSÖZ

Rus Devrimi, şüphesiz, hâlâ modern tarihin en önemli olaylarından biridir; 20. yüzyıl dünya tarihinin şekillenmesinde oynadığı merkezî rolün yanı sıra tarihi mirasıyla etkisini bugün de sürdürmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Rus Devrimi'ni tarihsel olarak daha doğru değerlendirmeyi kolaylaştırdı çünkü artık Rus Devrimi'nden bahsetmek, Sovyetler Birliği'nin varoluş dönemindeki gibi mevcut bir devlet ve sistem hakkında zımnî bir yargı içermek zorunda değil. Fakat aynı zamanda demokrasi ve siyasal modeller, sınıfsal ve sosyal-ekonomik meseleler, Rus olmayan halkların özerklik veya bağımsızlığı, Rusya'nın süper güç statüsü ve diğer problemler için verilen ve 1991'den beri bölgeyi harap etmekte olan yeniden canlanmış mücadele, bizzat bu meselelerin ilk kavgasının yapıldığı 1917 Rus Devrimi'nin önemini yeniden tasdik eder. Bu mücadelenin sonuçları, o zaman da aynı bugünkü gibi, Rusya ve komşuları için olduğu kadar dünya için de önemliydi.

Devrimin önemine ve devrim hakkında yazılanların bolluğuna rağmen, güvenilir genel tarih anlatıları, özellikle görece kısa ve öz çalışmalar seyrek-tir. Bu kitap, bu özelliklere sahip bir tarih anlayışı içinde Rus Devrimi'nin yeni bir anlatısını sunmayı ve yakın dönem araştırmaları yansıtmayı amaçlıyor; devrim hakkındaki kendi uzun çalışmamı ve birçok yakın dönem uzman çalışmanın meyvelerini bir araya getiriyor. Orijinal nüshayı yazarken ve elinizdeki düzeltilmiş baskıyı hazırlarken kendimi, anlatımımız ve devrimin önemli vasıflarına dair yorumlarımız üzerine yeniden düşünürken buldum. Umuyorum ki ortaya çıkan kitap, genel okur için erişilebilir ve ilginç olduğu kadar Rusya alanında çalışan meslektaşlarım için de ufuk açıcı olmuştur.

1917 Rus Devrimi'nin yaklaşan yüzüncü yıl dönümü,* bana geriye dönüp bu kitabın daha evvelki baskılarını ve aynı konuda o zamandan beri basılan akademik çalışmaları gözden geçirmek için uygun bir zaman gibi göründü. Bu ve meslektaşlarımdan gelen teşvik, kitabı üçüncü baskıya hazırlama kararında etkili oldu. Kitabın orijinal baskısı o kadar olumlu eleştiriler almıştı ki temel yapıyı ve içeriği olduğu gibi korumanın, yeni materyal ve kavrayışları yeri geldikçe eklemenin doğru olacağını düşündüm. Önemli bir nokta, yakın zamanda çıkmış olan çalışmaların, İlave Okumalar bölümünde yarattığı genişlemedir. Bununla birlikte, daha evvelki baskıları okumuş olanlar ve derslerinde kullanmış veya öğrencilerine önermiş öğretim görevlileri, çalışmanın temel niteliklerinin değişmemiş olduğunu görecekler.

Devrimin berrak bir hikâyesini sunma çabasındaki bu genel anlatı, birçok yeni yaklaşım ve yorum ortaya koyuyor. İlk olarak bu kitap, devrimin siyasi tarihini yeniden kalıba döküyor; devrime eşlik eden siyasal saflaşmaların önemini ve devrim sırasında birçok açıdan geleneksel parti etiketlerinden çok daha önemli olan yeni siyasi blokların anlamını vurguluyor. Bu, Devrimci Defansist, “ılımlı sosyalist” blokun, devrimin ilk aylardaki liderlik rolü üzerine doğru dürüst bir odaklanmayı mümkün kılıyor. Bu çalışma, benzer şekilde Ekim Devrimi sırasında – sadece Bolşeviklerin değil– radikal sol blokun da önemini iyice ayırt edilmesine olanak sağlıyor ve ayrıca “Bütün İktidar Sovyetlere” sloganı ve “Sovyet iktidarı” düşüncesinin, Ekim Devrimi'ne giden yolun taşlarını döşediğini vurguluyor. Dahası, Ekim Devrimi'nin karmaşıklığının ve hakiki bir halk mücadelesi olan “Bütün İktidar Sovyetlere” talebiyle ne denli bütünleşmiş olduğunun altını çiziyor ve yalnızca bundan sonra bir “Bolşevik Devrimi”ne dönüştüğüne mim koyuyor. Bu yaklaşım, bu önemli ayaklanmayı uzun zamandır bulanıklaştıran pek çok mit ve yanlış kanının ortadan kaldırılmasına da olanak sağlıyor. Devrim, ne cahil kitlelerin kibirli Bolşevikler tarafından düpedüz manipüle edilmesiydi ne de geleneksel Ekim mitinin genellikle tarif ettiği gibi titizlikle planlanmış ve Lenin'in alim-i mutlak yönetimi altında uygulanmış bir iktidar gaspıydı. Kitabın bu yeni baskısında, Şubat ve Ekim devrimleri arifesindeki siyasal gelişmeler üzerine yapılan tartışmalar güçlendirilmiş ve Kurucu Meclis, partiler arası siyasal işbirliği ve Lenin'in rollerine dair bölümler genişletilmiştir.

Bu kitap, aynı zamanda halk aktivizminin ve sosyal ve ekonomik meselelerin, devrimin seyrini ve sonucunu şekillendirmedeki önemini vurgulayarak devrimin sosyal, ekonomik ve kültürel tarihine hak ettiği yeri veriyor. Halkın çeşitli kesimlerinin istek ve menfaatlerinin peşinden gitmek üzere kurduğu pek çok örgüt, anlatının kalbini oluşturuyor. Tarihçiler şimdiye ka-

(*) Kitabın orijinali 2016 yılında yayımlanmıştır – e.n.

dar devrimin sosyal tarihi ile siyasi tarihi arasında gidip geldiler – bu çalışmanın ikisinin ayrılmaz bir bütün olduğunu iddia ediyor. Halkın isteklerini, aktivizmini ve bu unsurların siyasi partilerle ve siyasi liderlikle nasıl etkileştiğini hesaba katmayan hiçbir devrim kavrayışı bütünlüklü olamaz. Konuyla yakından ilgili olarak, bu baskıda, şüphesiz devrimin önemli bir parçası olan ve okura bu taşkın günlerdeki yaşamın dokusu hakkında daha iyi bir fikir veren dilin, sembollerin ve festivallerin tahlili genişletildi.

Bu tarihçe, ayrıca genellikle devrimin hikâyesinin dışında bırakılan yerleri ve insanları da hesaba katıyor ve devrimin kadınlar, eski yüksek sınıflar ve din üzerindeki etkisini inceliyor; Petrograd'daki olayların merkezî önemini göz ardı etmeden, başkentin ötesine geçerek taşra vilayetlerindeki devrimi, devrimin önemli ve bütünleyici bir parçası olarak ele alıyor. Bu çalışma, özellikle ulusal azınlıkları, devrimin onlar için ve onların devrim için önemini anlatıya katıyor, genellikle devrim tarihlerinde üstünkörü işlenen veya anlatının dışında tutulan konular olan köylülere, cephedeki askerlere, kadınlara ve Rusya kırsalındaki olaylara ilgi gösteriyor. Sonucun daha zengin olduğu kadar daha eksiksiz bir tarihçe olduğuna inanıyorum.

Bu kitap, uzmanlar kadar genel okura da hitaben yazılmıştır ve bu, birçok üslup özelliğini baştan belirlemiştir. Okurun Rusça bilmediğini varsaydım, bu yüzden mümkün olan her yerde Rusça kavramların İngilizce karşılıklarını kullanmaya çalıştım. Böylece örneğin, şehir *duması* şehir meclisi şeklinde ifade edildi ve gerçekten de oldukları şey buydu. Aynı şekilde, uzun iç tartışmalar ve birbiriyle çelişen önerilerden sonra devrimin ana şahsiyetlerinin ilk isimlerini okurların alışık olduğu İngilizce şekilleriyle kullanmayı tercih ettim –harfi harfine Rusça yazılımları (Nikola, Aleksandr, Lev, Pavel) yerine Nikola ve Aleksandra, Aleksandr Kerenski, Leon Troçki ve hatta Paul Milyukov gibi– fakat daha az bilinen insanlar ve İngilizcede daha az görülen isimlerde Rus biçimleri korudum.* Birçok sefer ilk isim için Rusçada geçerli olan çift ilk harfli biçimi tercih ettim. Aynı şekilde, şehir ve yer adları çağdaş okuyuculara en aşına olan biçimleriyle kullanıldı. Bu nedenle yer adları genellikle farklı dillerdeki formları yerine Rusça varyantları ile kullanıldı (Kharkiv yerine Harkov). Bazı şehirler için 1917'deki resmî isimleri yerine bugünkü isimlerini kullandım (Revel yerine Tallinn, Helsingfors yerine Helsinki). Kullanımdaki bazı tutarsızlıklara rağmen bu pratik yaklaşımın Rusçaya aşına olmayan ve halihazırda çok sayıda yeni isimle karşılaşıya olan okur için daha kolay olduğunu düşünüyorum. Rusça okuyablenler bunları anlamakta zorlanmayacak ve arzu ettiklerinde orijinal Rusça biçimlerine transpoze edebilecekler. Soyadları ve Rusça kelimelerde küçük

(*) Bu Türkçe baskıda biz, genel olarak bilinen isimleri Türkçe okunuşuyla yazmayı tercih ettik – e.n.

farklarla Standard Library Of Congress'in [Kongre Kütüphanesi] standart transkripsiyonu takip edilmiştir (L'vov yerine Lvov ve Kerenskii yerine Kerenski gibi). Notlar ve ilave okuma kısımlarında ve metinde geçen bazı başlıklarda (*Den'* ve *Rech'* gazeteleri gibi) mutlak transkripsiyon kullanılmıştır.

Aynı düşünceler, başka özellikleri de gerekli kıldı. Mümkün olan yerlerde, ilgili okurların o konu hakkında daha fazla bilgiyi nerede bulabileceklerine dair bir rehber oluşturacağı varsayımına dayanarak Rusça orijinallerinden ikinci el dahil, İngilizce kaynaklardan açıklayıcı alıntılar yaptım. Çalışmada, ekseriyetle direkt alıntılar, belirli bir bilginin ödünç alındığının belirtilmesi veya okurları o konuda özellikle önemli çalışmalara yönlendirmek için çok sık olmayacak biçimde dipnotlar verildi. Sınırlı dipnotların tersine ilave okuma listesi, kapsamlı ve okurlara İngilizcede mevcut olan literatür hakkında geniş çaplı referans verecek şekilde hazırlandı. İkinci el kaynakların ve belge derlemelerinin çoğunu listeye dahil ettim. Özellikle yabancı gözlemcilerin anı literatürü aynı titizlikle sunulmadı. Bu ve diğer kaynaklar için okurlar ilave okuma kısmında belirtilmiş olan Murray Frame ve Jonathan Smele'nin kaynakça rehberine danışmalılar. Bilgi içeren dipnotların ve ilave okuma kısmının her ikisi de daha önce belirttiğimiz sebeplerden dolayı İngilizce kaynaklarla sınırlıdır. Büyük hacimli Rusça literatüre ilgi duyanlar (ve özellikle Sovyet zamanı yayınların kullanımındaki sorunlara aşina olanlar), ilave okuma kısmında verilen uzmanlaşmış çalışmaların kaynakçalarını ve Boris Kolonitskii tarafından yakın zamanda ustalıkla kaleme alınmış olan ve yine ilave okuma kısmında yer alan kısa incelemeyi kapsamlı birer kılavuz olarak kullanabilirler.

"Rusya" ve "Rusça" kelimelerinin kullanımı hakkında birkaç şey söylemeliyim. 1917'deki Rus İmparatorluğu halkı (ve bugünkü Ruslar), bizzat o dili, ulusu ve kültürü anlatan "Rus"* (*russkii*) ile devleti ya da ülkeyi ve içindeki halkı etnik köken farkı gözetmeden anlatan "Rus" (*rossiiskii*) arasında ayırım yapmak için iki farklı kelime kullanırlar. İngilizce ve diğer dillerin çoğunluğu bu ayrımı yapmaz. Bu, "Rus" kelimesinin çifte anlamını bilmeyenler için bir karışıklık yaratabilir. Neredeyse Rusya tarihi üzerine yazılmış olan bütün kitaplarda olduğu gibi bu kitapta da "Rus" terimi her iki anlamı ifade etmek için ve bazen bu iki anlamı birbirine katarak kullanıldı. Böylece "Rus toplumunun" arzularına yapılan referanslarda veya örneğin "Ruslar şöyle hissetti" dendiğinde, tersi belirtilmediği sürece genellikle bir bütün olarak halk, fakat özellikle etnik olarak Rus veya Ortodoks Slavlar (Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar) kastedilir. Rusya İmparatorluğu'nun ve Sovyetler Birliği'nin ta-

(*) Bilindiği üzere Türkçede, Rusya'da yaşayan halk için Rus, Rus dili için ise Rusça terimleri kullanılmaktadır, yazar İngilizcede her iki anlamı da karşılayan *Russian* kelimesinden söz etmektedir – e.n.

rihi hakkında yazarken bu tip kullanımlardan kaçınmak imkânsızdır, fakat bu kelimeler devletin parçalanmasından ve eski topraklarında etkin olan yeni milliyetçiliklerin yükselişinden sonra daha da sorunlu hale gelmiştir. Gerçekten de bu mesele, özellikle 6. Bölüm’de göreceğimiz gibi, 1917’de ortaya çıkmıştı. “Rus” kelimesinin bu ikili anlamı ve milliyet ve kırsal meselelere verdiğim büyük önem, beni kongreler ve “Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi” gibi toplantılar için daha geleneksel olarak kullanılan “Tüm-Rus” yerine “Tüm-Rusya” kelimesini tercih etmeye sürükledi. Belirli bir ulus veya belirli bir dili konuşanlar grubu olarak Ruslar (*russkii*) kelimesine göre “Tüm-Rusya”, devlete (*rossiiskii*) ve devletin tüm halklarına dair olan bir şeye daha açık bir referans sunuyor ve bazı grupların, örneğin Ukraynalılar ve Estonyalıların, “Tüm-Rusya” Kurucu Meclisi’nin otoritesi altında, özerklik ve kendi kaderini tayin taleplerini daha anlaşılır kılyor.

Bütün tarihler, Batı takviminin ve modern Rus takviminin on üç gün gerisinden gelen o zamanın Rus takvimine göre verildi. Bu yüzden burada Şubat Devrimi ve Ekim Devrimi (1917’de kullanılan Rus takvimi) kullanıldı fakat bazı kitaplarda “Mart Devrimi” ve “Kasım Devrimi” (Batı takvimi) kullanılır.

Rus Devrimi anlatımım ve yorumum yıllar süren okumalar, dinlemeler, sohbetler ve verdiğim derslerle şekillendi. Burada sayamayacağım kadar çok insana, hatırlayamayacağım kadar çok düşünsel borcum birikti. Alanımın ileri gelen araştırmacılarından birçoğuyla akademik toplantılara katılma konusunda hayli talihliyim; onların sunumları, yorumları ve tartışmaları (ve yayınları) tanımlayabileceğimden çok daha fazla şekilde devrim hakkındaki bilgimi, fikirlerimi ve düşünme biçimlerimi etkiledi. Eğer etkileşimde olduğum araştırmacıların fikirlerinden kasıtsız veya bilinçsiz ve farkında olmadan direkt olarak ödünç aldıklarım olduysa samimi bir biçimde özür diler ve bunu kendi irfanlarının ve ikna güçlerinin bir kanıtı olarak kabul etmelerini umarım.

Birçok çalışma arkadaşım, bu kitabın çeşitli aşamalarında tamamını veya parçalarını okudular ve özellikle değerli önerilerde bulundular; onlara muazzam bir minnet borcum var: Olavi Arens, Barbara Engel, Daniel Graf, Tsuyoshi Hasegawa, Michael Hickey, Lars Lih, Semion Lyandres, Michael Melancon, Daniel Orlovsky, Donald Raleigh, Scott Seregny, Philip Skaggs, Ian Thatcher ve Ronald Suny. Jonathan Sanders’a fotoğraflar konusundaki önerileri ve yardımları için teşekkürler. Mollie Fletcher-Klocek haritaları maharetle hazırladı. Nathan Hamilton materyallerin izini sürmeme yardım etti ve taslak metni okudu. Ayrıca, çalışmayı erken aşamalarında öğrenci perspektifinden okuyan ve eleştiren George Mason Üniversitesi’ndeki bazı öğrencilere teşekkür borcum var. Metnin tashihinde ve düzeltmelerin bu yeni nüshaya eklenmesindeki yardımları için Vyta Baselice’e minnettarım. Cambrid-

ge University Press'ten Michael Watson bütün baskılar boyunca bana cana yakınlığı, akıl hocalığı ve yardımları ile destek oldu. Cassi Roberts bu baskının yayına girme sürecinde ve kapak resmi seçiminde dostça yardımlarını sundu. Başından sonuna kadar akli genellikle başka yerde olan yazar eşine yumuşak başlılıkla katlanan eşim Beryl benim en büyük destekçim, bu kitap sevgiyle ona atfedilmiştir.

REX A. WADE

KRONOLOJİ

9-22 Şubat	Petrograd'da yükselen grev dalgası.
23 Şubat	Kadınlar Günü gösterileri.
24-25 Şubat	Petrograd'daki gösteriler günden güne büyür; askerler göstericilere karşılık vermekte tereddüt ederler; siyasi partiler olaylara daha fazla müdahil olurlar.
26 Şubat	Gösteriler devam eder; hükümet sokaklara barikat kurar ve askerlere göstericilere ateş açma emri verir.
27 Şubat	Garnizon isyanı; Petrograd Sovyeti kurulur; Devlet Duması Geçici Komitesi kurulur ve otoriteyi üstlendiğini ilan eder.
1 Mart	1 No.lu Emir
2 Mart	Geçici Hükümet kuruldu; II. Nikola'nın tahttan inmesi; devrimin diğer şehirlere sıçraması.
14 Mart	Sovyet'in "Dünya halklarına ilhaksız ve tazminatsız barış" çağrısı.
20 Mart	Tsereteli Sibiryaya sürgününden Petrograd'a gelir.
21-22 Mart	Tsereteli ve Devrimci Defansistler Petrograd Sovyeti'nin önderliğini tesis ederler.
20 Mart	Geçici Hükümet milliyet ve dine dayalı tüm ayrımcılıkları kaldırır.
3 Nisan	Lenin İsviçre'den Petrograd'a gelir.
4 Nisan	Lenin <i>Nisan Tezleri</i> 'ni yayımlar.
18-21 Nisan	Nisan Krizi.
2-5 Mayıs	Hükümet krizi ve Sovyet liderlerini hükümete dahil etmek için yeniden örgütlenme: "koalisyon hükümeti."
3-5 Haziran	Birinci Tüm-Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetler Kongresi.
10 Haziran	Ukrayna Merkezi Radası İlk Evrenseli ilan eder.
18 Haziran	Rus askerî saldırısı başlar.

18 Haziran	Petrograd'daki Sovyet destekli eylemler, savaş karşıtı ve hükümet karşıtı kitlesel eyleme dönüşür
1 Temmuz	Geçici Hükümet Delegasyonu ve Merkezî Rada, Ukrayna için sınırlı özyönetimde anlaşılır.
2 Temmuz	Kadet bakanları Ukrayna meselesi yüzünden istifa ederler – yeni bir hükümet krizi başlar.
3-5 Temmuz	Temmuz Günleri: Sokak gösterileri Sovyetin iktidara gelmesini talep eder; Sovyet liderler bunu kabul etmezler, Bolşevikler gecikmeli olarak liderliği üstlenirler; Lenin ve diğerleri kaçmak zorunda kalırlar.
5 Temmuz	Alman karşı saldırısı ve Rus taarruzunun çöküşü.
5 Temmuz	Ukrayna Merkezî Radası'nın ikinci Evrenseli; Finlandiya parlamentosunda Finlandiya'da idari yetkiyi üstlenmek üzere oylama yapılır.
8 Temmuz	Kerenski başbakan olur.
17 Temmuz	Tsereteli, içişleri bakan vekili olarak köylülerin toprak gasplarına karşı tedbir alınması emrini verir.
18 Temmuz	General Kornilov başkomutanlığa atandı.
20 Temmuz	Geçici Hükümet kadınlara oy verme hakkını tanıır.
21-23 Temmuz	İkinci koalisyon hükümetinin kurulmasına yol açan yeni hükümet krizi.
12-15 Ağustos	Moskova Devlet Konferansı.
21 Ağustos	Almanlar yeni bir saldırı düzenleyerek kilit öneme sahip Riga şehrini alırlar.
27-31 Ağustos	Kornilov Olayı.
31 Ağustos	Petrograd Sovyetinde ilk defa bir Bolşevik önergesi kabul edilir.
1 Eylül	“Direktorya”, Kerenski başkanlığındaki 5 kişilik hükümet kurulur.
5 Eylül	Moskova Sovyetinde Bolşevik önergesi kabul edilir.
9 Eylül	Petrograd Sovyeti Bolşevik önergesini onaylar ve eski Devrimci Defansist liderlik istifa eder.
14-22 Eylül	Geçici Hükümete yeni bir destek temeli bulmak için Demokratik Konferans tamamen sosyalist bir hükümet kurulmasını tartışır ama bir uzlaşmaya varılamaz.
25 Eylül	Bolşeviklerin başını çektiği radikal blok kontrolü ele alırken Troçki Petrograd Sovyeti'nin başkanı seçilir.
25 Eylül	Kerenski başkanlığında üçüncü koalisyon hükümeti kurulur.
7 Ekim	“Ön Meclis” açılır; Bolşevikler çekilir.
10-16 Ekim	Bolşevik liderliği iktidara el koymayı tartışır.
11-13 Ekim	Kuzey Bölgeleri Sovyetler Kongresi.
22 Ekim	“Petrograd Sovyeti Günü”, Sovyet iktidarı için yürüyüşler düzenlenir.

21-23 Ekim	Askeri Devrimci Komite garnizon kontrolü için askerî otoritelere kafa tutar.
24 Ekim	Kerenski Bolşevik gazeteleri kapatmak için harekete geçerek Ekim Devrimi'nin kuvilcımını ateşler.
24-25 Ekim	Petrograd'ın kilit noktalarını ele geçirmek için Sovyet yanlısı kuvvetlerle hükümet yanlısı kuvvetlerin mücadelesi; Sovyet yanlıları galip gelir.
25 Ekim	Geçici Hükümetin görevden alındığı açıklanır; Kerenski asker toplamak üzere cepheye kaçar; ikinci Sovyetler Kongresi akşam saatlerinde açılır.
26 Ekim	Geçici Hükümet üyeleri sabahın erken saatlerinde tutuklanırlar.
26 Ekim	İkinci Sovyetler Kongresi ikinci oturumda toprak, barış ve yeni bir hükümetin kurulması hakkında kararname çıkarır – Halk Komiserleri Konseyi.
27 Ekim	Basın sansürünü yürürlüğe sokan kararname.
27-30 Ekim	Kerenski–Krasnov saldırısı ve silahlı Petrograd karşıtları mağlup edildi.
29 Ekim	Vikzhel geniş sosyalist hükümet için çağrı yapar ve pazarlık dayatır.
26 Ekim-2 Kasım	2 Kasım'daki Moskova zaferiyle, Sovyet iktidarının ülkeye yayılmasındaki ilk dalga, doruğa ulaşır.
2 Kasım	Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi.
7 Kasım	Üçüncü Evrensel, Rada'yı Ukrayna'nın hükümeti ilan eder.
10 Kasım	Rütbe ve unvanların feshedilmesi.
12 Kasım	Kurucu Meclis Seçimleri başlar.
19 Kasım	Almanya ve Avusturya-Macaristan ile resmî ateşkes görüşmeleri, fakat askerler arası gayriresmî ateşkesler zaten başlamıştı.
20 Kasım	Bolşevikler ordu genel karargâhını ele geçirirler.
28 Kasım	Kadet Parti liderlerinin tutuklanması emredilir.
2 Aralık	Almanya ile resmî ateşkes.
7 Aralık	Çeka kurulur.
11-12 Aralık	Kurucu Meclis'e karşı Lenin'in tezleri.
Aralık ortası	Sovyet iktidarının güneye ve cepheye yayılması.
12 Aralık	Sol SR'ler hükümete katılırlar.
16, 18 Aralık	Boşanma, evlilik, sivil kayıt hakkında kararnameler.
4 Ocak	Sovyet hükümeti Finlandiya'nın bağımsızlığını resmen tanıır.
5 Ocak	Kurucu Meclis açılır.
6 Ocak	Kurucu Meclis güç kullanılarak kapatılır.

1

DEVİRİMİN GELİŞİ

Rus Devrimi Şubat 1917'de ansızın patlak verdi. Umulmadık değildi. Ruslar uzun zamandır devrimi tartışıyorlardı ve 1916 sonuna gelindiğinde politik ve sosyal yelpazenin tamamında her an ayaklanma çıkabileceğine dair bir kanı vardı. Rusya'daki kriz ülke dışında bile aşikârdı. Birleşik Devletler'deki Carnegie Endowment for International Peace'den [Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı] Nicholas Murray Butler, Norveçli Christian Lange'in 1917 başında bilgi toplama göreviyle Rusya'ya yollanması kararı hakkında yazarken, "Aralık 1916'da, daha da önemli ölçüde Ocak 1917'de [Rusya'da inceleme gerektiren] ... önemli ve dikkate değer bir şeylerin cereyan etmekte olduğuna dair emareler vardı ve müstakbel politik değişimler hakkında hızla büyüyen söylentiler daha kesin bilgi ve daha bütünlüklü yorum gerektiriyordu"¹ demişti. Yine de yeni yıl doğarken Rusya'nın ne içinde ne de dışında, iki ay içinde eski rejimin devrilebileceği ve bunun dünyanın o güne kadar görmüş olduğu en radikal devrimi süratle harekete geçireceği bekleniyordu. Bu geniş kapsamlı ve hızla hareket eden devrim, karmaşık bir kısa ve uzun vadeli nedenler ağından yeşermişti. Bu ağ, aynı zamanda devrimin yönünü ve neticesini biçimlendirdi. Söz konusu netice ise, müteakip yüzyılın küresel tarihini derinden etkiledi.

Otokrasi

Rus Devrimi, öncelikle II. Nikola monarşisini deviren siyasi bir devrimdi ve yeni bir idari sistem inşasını devrimin esas meselesi yapmıştı. 20. yüzyılın

1 Christian L. Lange, *Russia, the Revolution and the War: An Account of a Visit to Petrograd and Helsingfors in March, 1917* (Washington, D.C., 1917), s. ii.

başında Rusya, Avrupa'da iktidarı yasalar ya da kurumlarla sınırlandırılmamış otokrat bir hükümdar tarafından yönetilen son büyük güçtü. Rus çarları, en az 19. yüzyılın başından itibaren gitgide artan siyasi değişim talepleriyle mücadele etmişlerdi. Sonra, 1894'te güçlü iradeli III. Alexander beklenmedik bir şekilde ölünce hazırlıksız II. Nikola kendini tüm Rus ülkesinin imparatoru ve çarı olarak buldu.

Nikola, dünyanın süratle değişmekte olduğu bir zamanda tahta çıktı. Rusya'yı çalkantılı zamanlardan kazasız belasız çıkarmak için enerjik ve yaratıcı bir liderlik gerekiyordu. Bu liderlik, yumuşak huylu, kısıtlı yeteneklere sahip ve yönetsel ıvır zıvırla asıl siyasi meselelerden daha fazla meşgul olan Nikola'nın sağlayabileceği bir liderlik değildi. Buna rağmen eşi Alexander'ın hararetli desteğiyle Nikola, otokratik haklarına inatla sıkı sıkıya sarıldı. Aleksandra ona durmaksızın "daha fazla güç ve hâkimiyet sergilemek" adına "othokratik* [sic] imparator olduğunu ve öyle kalmak zorunda olduğunu hiçbir zaman unutmamasını" öğütlüyor ve devrimden hemen evvel "Deli Petro ol, Korkunç Ivan ol, İmparator Pavel ol ve onları ez" diyor-du.² Ne var ki Aleksandra'nın nasihatleri, Nikola'yı etkin olmak şöyle dursun kararlı bir yönetici haline bile getirememiş, ihtiyaç duyulan reformlara karşı Nikola'nın direncini artırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Hükümet sürüklendi, sorunlar çözümsüz kaldı ve Rusya, Nikola'nın yirmi yıllık saltanatı zarfında iki başarısız savaşın ve iki devrimin ceremesini çekti. Şahsen müşfik bir adam, sevecen bir eş ve baba olan Nikola, tebaası tarafından "Kanlı Nikola" olarak tanındı.

Nikola'nın hükümeti, kötü yönetilmekle kalmadı, vatandaş değil tebaa olarak görülen nüfusa sivil ya da başka haklar verme konusunda fazlasıyla cimri davrandı. Hükümet, en zararsız dahil, hangi amaç için olursa olsun, her türlü örgütlenme hakkını sıkı bir denetim altında tuttu. Açık politik söylemin neredeyse mutlak yokluğu anlamına gelen sansür, siyasi söylemleri yasadışı ve çoğunlukla devrimci kanallara itti. II. Alexander, 1860'taki büyük reformların bir parçası olarak soyluların hâkimiyetinde seçilmiş yerel konseylerin, zemstvoların kuruluşuna izin vermişti. Bunlar, yerel düzeyde kısıtlı özyönetim yetkilerine sahiptiler; yolların, ilköğretimin, sağlık ve tıbbi hizmetlerin, tarım uygulamalarının ve diğer yerel meselelerin iyileştirilmesi için çalışıyorlardı. Gelgelelim hükümdarlar, üst düzey siyasi gücü, seçilmiş kurumlarla paylaşmayı kararlılıkla reddettiler ve 1881'den itibaren zemstvoların yetkilerini kısıtladılar. 1894'te tahta çıktıktan kısa süre sonra Nikola, ulusal bir zemstvo, yani seçilmiş ulusal bir meclis kurulması umut-

(*) Alexandra autocratic yerine "authoratic" yazmış. Aleksandra ve Nikola arasındaki tüm mektuplar İngilizce yazılmış – ç.n.

2 *The Nicky-Sunny Letters*, s. 100, 145, 454.

larını “manasız hülyalar” şeklinde niteleyerek sonlandırdı. Nikola, halkın tebaa değil yurttaş olduğu ve politik hayatta ve devletin geleceğinde en azından mütevazı bir pay sahibi olduğu daha modern bir politik sistem kurmak yerine Tanrı'nın yolladığı bir hükümdar ve sadık tebaası gibi modası geçmiş otokratik bir görüşe sarıldı.

Nikola yönetiminin modası geçmiş vizyonunun en aşikâr olduğu alan, Rus olmayan halkların maruz kaldığı muameledir. Rus İmparatorluğu çok geniş bir devletti ve 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında milliyetçi duyguların hareketlendiği çoklu bir etnik yapıya sahipti. Bu ilk olarak kültürel, sivil haklar ve ulusal-teritoryal özerklik taleplerine odaklandı. Yönetim, bu duygusal hareketlenmeye baskı, yerel dillerin kullanımını sınırlandırma, Rusça konuşmaya zorlama, dinî temelde ayrımcılık, yerel idari yapılarda değişiklikler dayatma ve Rus olmayan halkları değişik şekillerde “Ruslaştırmaya” teşebbüs gibi politikalarından oluşan “Ruslaştırma” ile karşılık verdi. Bu tedbirler, geçici olarak milliyetçilik temelli hareketleri engellerken kızgınlıkları artırdı. Milliyetçilik, 1917'de baskı araçları kaldırıldığında devrimin önemli bir parçası olarak ileri atıldı.

Ekonomi ve sosyal sınıflar

Rus Devrimi, aynı zamanda derinlemesine sosyal bir devrimdi. Rusya'nın iyi bir liderliğe ihtiyaç duymasının sebeplerinden biri, hem ekonomik hem de sosyal sistemlerin bir geçiş süreci içinde olması ve halkın üzerinde olağanüstü stresler oluşturmasıydı. 1854-1856 Kırım Savaşı yenilgiyle sarsılan II. Aleksander, Rusya'yı Büyük Reformlar diye bilinen temkinli bir reform ve modernleşme yoluna sokmuştu. Reformların merkezinde 1861'de serflerin azat edilmesi vardı. Azat, köylülere kişisel özgürlüklerini ve toplamda tüm toprakların yarısına denk gelecek kadar topraktan pay vermişti. Ancak köylüler, toprakların tamamının kendi hakları olduğu inancıyla azat anlaşmasından tatmin olmamışlardı. Toprağın geri kalanı üzerinde iddia ettikleri hak, kırsal bir memnuniyetsizlik kaynağı olarak kaldı ve 1905 ve 1917'deki köylü devrimlerine itici güç sağladı.*

Azat, ne köylüler ne de devlet için beklenen zenginleşmeyi sağladı. Hızlı nüfus artışı –nüfus 1860 ve 1914 arasında iki katından fazla arttı–, verimlilik artmayınca yeni zorluklara yol açtı. Kırsal köylü kesimin durumu de-

(*) Rusya'da birbirinden son derece değişik kırsal sistemler mevcuttu: Baltık bölgelerinin topraksız tarım işçileri, görece müreffeh Batı Sibiry göçmenleri ve Volga'nın Alman çiftçileri, Orta Asya'nın göçebe çoban kültürleri, Don Kazak toplulukları ve diğerleri. Bu çalışmadaki tartışma, kırsal nüfusun büyük bölümünü oluşturan ve hem yönetimin hem de devrimcilerin dikkatlerini odakladıkları, 1917 köylü ayaklanmasına neden olan Rus ve Ukrayna köylü sınıfına yoğunlaşıyor.

gişkenlik gösteriyordu ama genelde elde edilen kişi başı ekonomik kazanç neredeyse hiçti. Üstüne üstlük, 20. yüzyılın başında nüfusun yüzde seksenini oluşturan köylü sınıfı, daimi olarak felaketin eşiğinde yaşıyordu. Aileler, hastalık, kötü şans ya da yerel koşullarla mahvolabiliyor, büyük felaketler geniş bölgeleri periyodik olarak kırıp geçiyordu: Tek başına 1891-1892 kıtlığı, 400.000 hayata mal oldu. Köylü yoksulluğu; toprak sahibi soylularla köylüler arasındaki toprak, refah ve ayrıcalık eşitsizliğinin sürmesi; köylülerin özel toprak sahiplerinin elinde kalmış topraklar için besledikleri arzu, 1905 ve 1917 devrimlerindeki köylü şiddetini besledi.

1880'lerde birçok Rus lider, Rusya'nın böylesi bir yoğunlukla tarıma bağımlı kalmasının mümkün olmadığını anladılar. Eğer Rusya, sanayi ve gücün giderek birbirine bağlı hale geldiği bir dünyada büyük güç statüsünü koruyacaksa ülkenin sanayileşmesi şarttı. 1880'lerde yönetim, özel girişimci çabalarını gümrük vergisi, vergi politikaları ve doğrudan yatırımlar yoluyla çoğaltarak endüstriyel gelişimi teşvik için adımlar attı. Rusya olağanüstü bir büyüme sağladı. 1890'larda Rusya'nın endüstriyel büyüme oranları, ortalama yıllık % 7-8 civarındaydı ve 1885-1914 arası dönemde sanayi üretimi, yıllık % 5,72'lik bir ortalama ile yükselerek o yıllar için Amerikan, İngiliz ve Alman ortalamalarını geride bıraktı. Ne var ki yüzdeli büyüme oranları, hikâyenin ancak bir kısmını anlatıyordu. Rusya'nın demir ergitme oranları yüzde olarak hızla artıyor olsa da, genel çıktı hâlâ bu üç ülkenin çok aşağısındaydı. Üstelik emek verimliliği artışı oldukça yavaştı ve 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında kişi başı gelir düşmüştü.³ Rusya, Rus İmparatorluğu'nun son otuz yılında bir endüstriyel devrim geçirmişti ama ekonomik tablo, nasıl ve neyle karşılaştırılarak ölçüldüğüne göre iyimser ya da kötümser bir bakışla değerlendirilebilirdi.

Sanayileşme, toplum üzerine muazzam gerginlikler yükleyerek geldi. Gümrük vergileri, yükselen fiyatlar ve yükselen vergiler, zaten fakir olan bir halkın yaşam standartlarını düşük tutuyor, sanayileşmenin gelecekte getirebileceği herhangi bir fayda için beklemelerini zorunlu kılıyordu. 1892'den 1903'e kadar maliye bakanlığı yapan ve sistemin baş mimarı olan Sergei Witte, 1899'da Nikola'ya yazdığı gizli bir raporda bu stresleri ikrar ediyordu: Rusya, tüm ekonomik geleceğinin bağlı olduğu "devasa boyutta bir sanayi" inşa ediyordu. "Sanayi hizmetleri ülkeye fazlasıyla pahalıya mal oluyor ve bu aşırı maliyetler, halkın, özellikle de tarım kesiminin refahını yıkıcı biçimde etkiliyordu."⁴ Dahası, sanayileşmeyle birlikte muazzam siyasi içerimler barındıran bir sosyal dönüşüm gerçekleşiyordu. Yasal olarak tanımlanmış eski aynı haklar hiyerarşisi (*sosloviia*) –soylu, ruhban, tacir, köylü ve diğerle-

3 Rogger, *Russia*, s. 106-107.

4 A.g.e., s. 107-108.

ri- anlamının büyük bölümünü yitirmişti ve yeni endüstriyel çağda meslek ve ekonomik işlev temelli daha yeni bir sosyal yapıyla yer değiştirmekteydi. Ortaya çıkmakta olan bu sınıf yapısı, devrimin oluşumunda ve neticesinde önemli rol oynayan kimlik ve arzular yarattı.

Yeni sosyal yapının belirleyicisi endüstriyel iş gücüydü. Bu kritik önemdeki sınıf, eski aynı haklar sisteminde bir kategori bile değildi. Sistem, onları içinden çıktıkları sosyal kasta, genellikle köylü ya da zanaatkâr, günlük işçi gibi kentli alt sınıfları içeren kategorilerden birine göre grupluyordu. Bu köhnemiş sınıflandırmalara rağmen sanayi işçileri, rahatlıkla tanımlanabilir yeni bir sosyal sınıftı ve birtakım önemli özellikler onları etkin bir devrimci güç haline getiriyordu. Bunlardan biri çalıştıkları ve yaşadıkları berbat koşullardı. Yeni şehir ve fabrika koşullarına adapte olmanın içerdiği sosyal gerilimler fazlasıyla büyüktü, fakat işçi sınıfının çalıştığı ve yaşadığı korkunç şartlar bu gerilimleri beter hale getiriyordu. Fabrikaların sunduğu; uzun çalışma saatleri (on iki ya da daha fazla), düşük ücretler, emniyetsiz koşullar, katı ve haysiyet kırıcı endüstriyel disiplin ve hastalık veya sakatlık durumlarında iş güvencesi ve himayesinin mutlak yokluğu. Barınma tıka basa, sağlıksız ve mahremiyetten yoksundu. Çoğu işçi kışlarda yaşıyordu. Bazı işçiler; iki işçinin aynı ranza yatağını paylaştığı, yataktan on iki ila on üç saatlik vardiyaya, vardiyadan yatağa, “kesintisiz sıcak yatak” sistemini uyguluyordu. Aileler çoğunlukla ya diğer ailelerle ya da bekâr işçilerle tek göz odaları paylaşıyordu. Endüstrinin koşulları onları fakirliğe mahkûm etmekle kalmıyor, kişisel haysiyetlerini de ellerinden alıyordu. Alkolizm ve hastalıklar almış yürümüştü. Zorlu sosyal-ekonomik koşullar; asfaltlanmış sokaklara, elektrik lambalarına ve su tesisatına sahip şehir merkezindeki orta ve üst sınıf mahallelerle, gaz yağı lambalı topraklı (veya çamurlu) sokaklarında pislik ve hastalığın kol gezdiği ücra işçi mahalleleri arasındaki farklara da yansiyordu.

İşçilerin ve eğitimli sınıflar arasındaki destekçilerinin hayatlarını iyileştirme amacıyla örgütlenme çabaları, genellikle hükümet baskısıyla karşılaştı. İşin aslı, idarenin sanayileşme politikaları bitmez tükenmez bir arza sahip gibi görünen ucuz iş gücünün ekonomik avantajlarına dayanıyor; ayrıca fakirlik ve ağır işin köylülerin (çoğu işçinin geldiği sınıf) doğal koşulları olduğunu düşünmeye alışmış yönetici sınıfın zihniyetini de yansıtıyordu. Hükümet, işçilerin yasal yollarla sorunlarını çözmeye çalışabilecekleri bir iş örgütlenmesi alanı yaratamadı. Bu alanın yokluğu, siyasi radikalleşmeye katkıda bulundu. İşçiler, rejim onları yasal yollardan örgütlenme ve ekonomik çıkarlarını koruma hakkından mahrum bıraktığı için yasa dışı eylemlere ve devrimci partilerle bağlantılara mecbur kalıyorlardı. Ortaya çıkan işçi sınıfı, yalnızca nüfusun had safhada mağdur edilmiş ve giderek büyüyen kesimi

değildi. Aynı zamanda işçiler kendi sefaletleriyle politik sistem arasında giderek daha fazla bağlantı görüyorlardı.

Yeni endüstriyel işçi sınıfının önemli bir özelliği, Moskova ve St. Petersburg'un da dahil olduğu az sayıdaki endüstriyel merkezde yoğunlaşmış olmasıydı. Bu, örgütlendikleri takdirde işçilerin politik etki yaratabilme yeteneklerini artırıyordu. Fabrikalar, şehirlerde örgütlenme ve mobilizasyon için etkin odaklar oluşturuyorlardı ve bu, Rus fabrikalarının Batılı muadillerine göre çok daha büyük ölçekli olmasıyla daha da pekişiyordu. Endüstriyel sistem, işçileri sadece büyük fabrikalarda değil, fabrikaların içindeki küçük atölyeler ve dökümhanelerde de bir araya getirerek kendiliğinden bir örgütlenme yapısı sağlıyordu. Fabrikalar, 1917 öncesinde ve süresince doğal örgütlenme merkezleri ve devrimci faaliyetler için birer üs işlevi gördüler.

Yeni sanayi işçilerinin çoğu, köylü sınıfıyla olan yakın bağlarını muhafaza ettiler. Bu bağlantı, köylerden gelen istikrarlı işçi akışıyla sağlamlaşıyordu. Bazı işçiler, her yıl, hasada yardım etmek ve genel köy hayatına katılmak için geri dönüyor, diğerleri çoğu zaman kısa süre şehirde çalıştıktan sonra eşleri ve çocuklarının yaşadığı köylerine kesin dönüş yapıyorlardı. Kırsal kökenlerinin dayandığı bölgeleri temel alan örgütlü hemşerilikler (*zemliachestva*), şehirli işçilerin hayatlarında önemli bir rol oynuyordu. Bu bağlar, şehirli işçiler arasında eşitlikçilik ve kolektif eylem gibi köylü değerlerinin yanı sıra gerek toprak sahibi gerek sanayici, "efendilere" karşı ortak düşmanlığın canlı kalmasına yardımcı oldu. Bu da 1917'de çok önemli bir rol oynayan yaygın alt sınıf üst sınıfa karşı zihniyetinin oluşmasına katkıda bulundu.

Köylü tutum ve bağları önemini korumaya devam ederken eşit derecede veya daha da dikkat çekici olan şey, işçi sınıfına özgü kimlik ve değerlerin ortaya çıkışıydı. 20. yüzyılın başında daha yüksek becerilere sahip, daha iyi eğitilmiş, kalıcı bir işçi katmanı ortaya çıktı. Bu işçiler; okuma yazma öğrenme, eğitim grupları oluşturma, grev ve gösteri örgütlenme ve hatta devrimci partilerle ilişki kurarak ve bu partilerin siyasi kitapçıklarını okuyarak siyasete yönelme konularında öncü oldular. Devrimciler, onlara siyaseti ve siyasetin işçiler için taşıdığı önemi öğrettiler. Devrimci partiler, okuma ve tartışma grupları yoluyla bazı işçilere farklı, daha iyi bir dünyanın penceresini açtılar; dahası ona ulaşmanın yollarını da anlattılar. Bilhassa Marksizm, işçilere neden işçiye dönüştüklerini, koşullarının niçin böyle olduğunu açıklıyor ve neden ve nasıl değişmesi gerektiğini anlatıyordu. Bir işçi sınıfı kimliği, çok etkili olsalar da sadece sosyal-ekonomik koşullar sonucu değil, aynı zamanda devrimci partilerin işçiler arasında bir sınıf kimliği yaratma çabaları sayesinde gelişti. Bu çabalar, devletin işverenlere grevleri bastırma, sendikaları engellemekte ve işyerinde itaati dayatmakta yardım ettiği çalışma deneyiminden alınan dersleri pekiştirdi ve böylece bazı işçiler, ekono-

mik iyileşmenin siyasi değişim gerektirdiği sonucuna vardı. Bu deneyimler sonucu devrimci partilerle işçi kitlesi arasında bir bağ kuruldu ve işçi arkadaşlarına liderlik eden aktivist işçiler ortaya çıktı. Bu işçiler, devrimde merkezi bir rol oynadılar.

Sanayi devrimi, ayrıca yüzyılın ortasından itibaren iş başında olan sosyal ve ekonomik güçlerle birleşerek, o zamanlar Rusya'da daha orta sınıf terimi ve kavramı var olmasa da renkli ve gelişen bir orta sınıf –orta sınıflar daha iyi bir terim olabilir– üretti. Bu yeni orta sınıfların önemli bir bölümü, Rusya'da yüzyılın ikinci yarısında yeşermiş olan mesleklerden ortaya çıktı: öğretmenler, doktorlar, eczacılar, avukatlar, ziraatçılar ve diğerleri. Sanayileşme, bunlara mühendis, muhasebeci, teknisyen, beyaz yakalı çalışan, yönetici, esnaf ve küçük girişimcilerden oluşan yeni ve renkli bir orta sınıf ilave etti. Bu “orta sınıf” unsurları, farklı sosyal kökenlerden geliyorlardı. Zayıf bir ortak kimlik duygusuna sahiptiler ve ortak hedeflerden yoksundular. Ayrıca, bir orta sınıf kimliği geliştirmeye adanmış politik hareketlerin eksikliği çekiyorlardı. Doğrusu, 1905'ten sonra bu grupların çıkarlarının sözcüsü olan liberal Anayasal Demokratlar, her zaman partinin “sınıflar üstü” kalmasında ısrarcı oldular. Yine de, özellikle 20. yüzyılda meslek birliklerinin gelişimi ve aynı zamanda yeni orta sınıflara hizmet veren sosyal, kültürel, eğlence ve spor kulüplerinin teşviğiyle –1912'de Moskova'da 600'den fazla kayıtlı kulüp vardı– bir kimlik gelişmekteydi.⁵ Bunlar ortak çıkarların keşfedildiği ve daha kapsamlı sosyal ve siyasi meselelerin tartışıldığı forumlar vazifesi gördüler. Gelişen bu orta sınıf, eğitim ve sosyal-ekonomik ağırlığı sayesinde ehemmiyet kazandı ve siyasi haklar ve anayasacılık talep eden bir liberal harekete sosyal taban sağladı.

Değişmekte olan topluma bakmanın diğer bir yolu da Rusların *obshchestvo* dedikleri şeye kabaca tekabül eden “eğitimli zümre” kavramını kullanmaktır. “Eğitimli zümre”, hem yeni orta sınıfları hem de eski asilzadelerin geniş bir kesimini ve hatta devlet bürokrasisinin bir bölümünü kapsıyordu. Eğitimli zümre, geleneksel tüzel kastları ve hatta bir dereceye kadar yeni ekonomik sınıfları diklemesine kesiyordu. Eğitimli zümrenin “kimlik duygusu, Rus ‘milletinin’ Rus ‘devletinden’ farklı olduğunun keskin algısına dayanıyor” ve “kamu yararı ve ‘gelişme’ için çalışmaya kararlı, eğitim sahibi Rusların varlığını” yansıtıyordu.⁶ Bu Ruslar, tüm toplumun sözcüleriymişçesine, kamu meselelerinde kendileri için bir söz sahibi olma talebinde öncü oldular ve eski imparatorluk rejiminin devlet işlerini layıkıyla yerine getiremedi-

5 Joseph Bradley, “Voluntary Associations, Civic Culture, and *Obshchestvennost'* in Moscow”, Clowes, Kassow ve West, *Between Tsar and People*, s. 136-37.

6 Samuel D. Kassow, James L. West ve Edith W. Clowes, “Introduction: The Problem of the Middle in Late Imperial Russian Society”, Clowes, Kassow ve West, *Between Tsar and People*, s. 1-2.

ğini –en azından kendileri kadar– belirttiler. 1891-1892 kılığının ele alınışındaki acemilik, onlara güç vermesi ve eski rejimin iflas etmiş olduğu konusundaki görüşlerini teyit etmesi açısından özellikle önemliydi ve daha sonra 1905 Devrimi ve 1914 sonrası savaş seferberliğinin kötü idaresi bu inancı güçlendirdi. Giderek, yeni eğitimli sınıfın sözcülerinden yeni bir benlik imgesini yansıtan “halk insanı” terimiyle söz edilmeye başlanmıştı. Gelgelelim, alt sınıflar için “eğitimli toplum” kavramının büyük ölçüde “ayrıcalıklı Rusya” kavramıyla örtüşmesi, eğitimli zümrenin yozlaşmış bir rejime karşı toplumun yeni liderleri olma iddialarını köstekliyordu. Üst, orta ve mesleki sınıflara mensup Ruslar, alt sınıflara ait köylü ve işçiler için “onlardı.” Bu algı 1917’de, “eğitimli” ya da “ayrıcalıklı” toplumla; işçi, köylü, asker ve hatıta şehirli alt orta sınıflara mensup “kitleler” arasındaki keskin uzlaşmazlıklara zemin hazırladı.

Eğitimli zümrenin önemli bir alt kümesi ve orta sınıfın zayıf kimlik duygusunun sebeplerinden biri, “entelijansiyaydı.” Bu her şeyden önce entelektüel unsur, 19. yüzyıl ortasında kamu meselelerini tartışarak eğitimli toplumun siyaseten en aktif parçasına dönüşen küçük asil çevrelerinden evrimleşmişti. Entelijansiya, genel olarak Rusya’daki mevcut düzene muhalefet ve bu düzeni değiştirmek için şiddetli bir arzuyla tanımlanıyordu. Entelijansiyanın radikal kanadından devrimci partiler evrimleşti ve daha ılımlı kanattan siyasi reformcular ve liberal partiler ortaya çıktı. 19. yüzyıl entelijansiyasının temel inanışlarından biri, hem soylu kibrinden hem de Batı Avrupa sosyalist düşüncesinden kaynaklanan “burjuvazi” düşmanlığıydı. Bu zihniyet, 20. yüzyıl başında, entelijansiya tüm tüzel sınıflardan ve birincil olarak da sosyo-ekonomik bakımdan orta sınıftan, yani çoğunlukla meslek sahipleri ve her tür beyaz yakalıdan oluşmasına rağmen varlığını sürdürdü. Mamafih, “burjuvazinin” süregiden negatif imajı, berrak ve pozitif bir orta sınıf kimliği ve siyasi hareketinin gelişmesine engel oldu. 1917’de terim, hem sanayi işçileri hem sosyalist partilerin radikal entelijansiya liderleri arasında pejoratif olarak kullanılıyordu.

Bu sosyal sınıf gelişmelerine ilaveten başka birçok değişim, 20. yüzyıl başı Rusyası’nı kapsamlı olarak etkiliyor; eski düzeni bilinçli ya da bilinçsiz zorluyor ve devrime zemin hazırlıyordu. 20. yüzyıl başında eğitimin hızla yaygınlaşması, hem okuyazar hem de üniversite ve yüksek teknik enstitü mezunlarının sayısında hızlı bir artışa neden oldu. Hangi seviyede olursa olsun eğitim, geleneksel inanç ve sosyal yapılara doğrudan ya da dolaylı meydan okuyan çok çeşitli bilgi ve fikirlere erişim sağladı ve Rus İmparatorluğu’nda istikrarsızlık yaratacak büyük bir güç oluşturdu. Hızlı kentleşme, her sınıftan insanı yerleşik örüntü ve ilişkilerinden kopardı ve yenilerini yarattı. İnsanlar gitgide dünyalarının, yaptıkları işle ve mensup oldukları yeni tür sos-

yal, ekonomik, kültürel ve diğer örgütlenmelerle tanımlandığına şahit oldular. Eğitimli elitler açısından sanat ve edebiyat alanındaki yeni büyük yönelimler, sadece kültürel bir yeşermeyi teyit etmekle kalmayıp hızlı değişim algısını da besliyordu. Feminist hareketin ortaya çıkışı, sanat galerileri ve müzelerin, etkileyici alışveriş mağazalarının tomurcuklanması ve değişen şehirli toplumun diğer özellikleri bu algıyı güçlendirdi. Savaş ve devrimin eşliğindeki Rusya, mevcut tüm kırılma ve kaygılarıyla, hızla değişen bir toplumdur. Bazı yazarlar, muazzam bir potansiyele sahip hızla modernleşen bir toplum tanımlarken diğerlerinin son sürat felakete sürüklenen bir toplum görmesi şaşırtıcı değildir.

Devrimci hareket

Entelijansiyanın gelişimi, monarşinin iktidarı paylaşmayı reddetmesi ve Rusya'nın sosyal ve ekonomik problemlerinin kesişmesi, fevkalade dayanıklı ve etkili örgütlü devrimci hareketler üretti. En önemli erken devrimci hareket, *Narodnikler* (*Narodnichestvo*), 19. yüzyıl ortası koşullarından doğdu; otokrasinin alaşağı edilmesini ve toprağı köylüler arasında paylaştıran bir sosyal devrim yapılmasını talep etti. *Narodniklerin* sorunu, dağıntık köylü kitlelerini bir devrim yapmak üzere örgütleyip harekete geçirecek yolu nasıl bulacaklarıydı. Bu arayış, "Halkın İradesi" [*Narodnaya Volya*] adıyla örgütlenen bazı devrimcilerin terörizme kaymasına yol açtı. 1881'de II. Alexander'ı bir suikastla öldürdüler. Ne var ki, bu suikastın sonucu, devrimci hareketin kısa vadede ezilmesi oldu. Önce III. Alexander ve sonra II. Nikola'nın hükümetleri her zamankinden daha da gerici politikalara döndüler ve II. Alexander'ın ılımlı reformlarından bile vazgeçtiler. Böylece devrimci entelijansiya, devrimci teori ve pratiğı yeniden düşünmek zorunda kaldı. Bu revizyondan 20. yüzyıl başı Rusyası'nın 1917'de kilit roller oynayan ana devrimci partileri ortaya çıktı: Sosyalist Devrimciler (SR) ve Sosyal Demokratlar (SD); ikincisi kısa süre içinde Bolşevikler ve Menşevikler olarak iki büyük partiye bölündü.

SR Parti, 1901'de tüm emekçilerin (köylü ve kentli işçilerin) sömürenlere (toprak sahipleri, fabrikatörler, bürokratlar ve orta sınıf unsurlarına) karşı geniş sınıf mücadelesine odaklanan bir parti olarak örgütlendi. Bu, onlara hem şehirli sanayi işçileri, hem köylüler arasından destekçi bulma olanağı verdi. Toprağı kamulaştırılarak işleyenler arasında eşit bölüştürülmesi talebiyle köylülere özel bir ilgi gösterdiler. Böylece SR, nüfusun ezici çoğunluğunun, yani köylülerin (dolayısıyla 1917'de askerlerin) desteğini garantiye aldı. Tüm bunların ötesinde, monarşinin kaldırılarak demokratik bir cumhuriyet kurulmasını da içeren bir dizi sosyal, ekonomik ve politik reform is-

tediler. Doğrusu programları, 1917'de pankart ve flamalarda sık sık görülen "Toprak ve Özgürlük" sloganıyla özetleniyordu. Bununla birlikte iki büyük problem, SR'nin 1917'deki gibi devrimci bir ortamda köylü desteğini kullanmasını zorlaştırıyordu: Geniş ölçüde dağıntık köylüleri politik eylem için etkin biçimde harekete geçirmenin zorluğu, partinin kendi gevşek örgüt yapısı ve parti genel programının detayları hakkındaki anlaşmazlıklar. 1917'de parti; sağ, merkez ve sol olmak üzere üç kanada bölündü.

1881'den sonra devrimci taktiklerin yeniden düşünülmesi bazı Rusları Marksizme ve Sosyal Demokrat harekete yöneltti. G. V. Plekhanov, Rusya'da sanayileşme başlangıcına bakarak Rusya'nın kapitalistleşmekte olduğunu ve dolayısıyla köylülerden ziyade endüstriyel işçi sınıfına odaklı bir sosyalist hareket başlatmak için gereken olgunluğa eriştiğini ileri süren bir teori geliştirdi. 1902'de Vladimir Lenin, entelijansiya ve işçilerden oluşacak küçük bir profesyonel devrimciler partisi kurulmasını savunduğu *Ne Yapmalı?* ile bunu bir adım ileri taşıdı. Bu parti, sanayi işçileri arasında gerekli devrimci bilinci geliştirecek, bir yeraltı işçi ve parti örgütleri ağı yaratacak ve devrimde liderlik edecekti. Eşzamanlı olarak, Rus İmparatorluğu'nda ideolojik ve stratejik açıdan bölünmüş birçok Marksist grup gelişti. 1903'te Plekhanov, Lenin ve Julius Martov'un da dahil olduğu bir grup Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDLP) İkinci Kongresi'ni düzenlediler. Kongre, Belçika'da başladı ama polis baskısıyla Londra'ya taşındı. Orada organizatörler arasında fikir ayrılığı çıktı. Lenin, sınırlandırılmış bir parti üyeliği talep ederken Martov (yine sınırlandırılmış) daha kapsamlı bir üyeliği savundu. Lenin'in fraksiyonu Bolşevikler (kongredeki oylamaya göre Çoğunluk) olarak tanınmaya başlarken Martov'unki zaman içinde Menşevikler (Azınlık) ismini aldı.

1903'ten sonraki yıllarda Bolşevikler ve Menşevikler, birçok doktrin noktasında anlaşamadılar ve her biri Sosyal Demokrat hareketin gerçek sesi iddiasında, bilfiil iki ayrı ana Marksist partiye dönüştüler. İki parti arasındaki anlaşmazlıkların altında parti örgütlenmesine ve işçilerle kurulan ilişkiye temelden farklı bakıyor olmaları yatıyordu ki bu da 1917'deki davranışlarını önemli ölçüde etkiledi. Lenin, entelijansiya içinden ve Bolşevik liderlik altında ve pratikte bizzat kendi liderliği altında, devrimci bilinç kazandıkça işçilerden seçilecek üyeleriyle, disiplinli, sıkı sıkıya örgütlü ve eğitimli profesyonel devrimcilerin önemine vurgu yapan bir parti yaratmaya girişti. Martov, Plekhanov ve diğerleri Menşevizmi biraz daha dağıntık ve genellikle bölünmüş bir hareket olarak yavaş yavaş geliştirdiler. 1917'de Menşevizm, daha gerçek bir demokrat ruhla ve reform için diğer siyasi gruplarla işbirliğine hazır bir ılımlı kanatla ortaya çıktı. Sosyal Demokrat entelijansiya, özellikle de göçmen olanlar arasındaki partizan ideolojik ağız dalaşı yıllardan kalma kişisel düşmanlıklar, 1917'deki eylemlere devrolacaktı. Doğrusu

1917'de, tıpkı 1903 ve sonrasındaki gibi, Lenin'in dediğim dedik ve baskıcı kişiliği politik hayatı kutuplaştıracaktı.

Sosyalist partiler şekillendikten kısa süre sonra, 1917'den önceki yıllarda bölünme yaratacak yeni meseleler ortaya çıktı ve devrim sırasındaki davranışları etkiledi. Bunlardan ikisi devrimin tarihi açısından özellikle anlamlıydı. Bir öbek mesele, yeraltı devrimci faaliyetlerini bırakıp yasal çalışmalara geçme tartışması ve bununla yakından ilişkili liberal partiler ve temsil ettikleri varsayılan orta sınıflarla ilişkiler konusunu içeriyordu. Bu, 1905 Devrimi sonrası siyasi partilerin yasallaşmasıyla özellikle önem kazandı ve Menşeviklerin kendi aralarında ve Menşeviklerle Bolşevikler arasında büyük bir ayrılık konusu oldu. SR de aynı mevzularla bölünmüştü, bu da ana partiden kopmuş birçok küçük partinin oluşmasına ve SR Parti içinde bölünmelere sebep oldu. Lenin, Bolşevik Parti'yi liberallerle işbirliğinden kararlılıkla kaçınma ve devrimci evreleri süratle atlayarak bir "proleter" devrime taşıma istikametine yönlendirirken, bazı Menşevikler ve SD'ler ise yasal siyasi faaliyetin önemini ve hatta devrimsel dönüşümün ilk aşamalarında liberallerle işbirliğini kabul ettiler. Bu tartışma, Menşeviklerin imajını sosyal demokrasi-nin daha ılımlı kanadı, Bolşeviklerinkini ise daha radikal ve tavizsiz kanadı olarak şekillendirdi. Aynı tartışma, liberallerle işbirliği ve 1917'nin "koalisyon" hükümetleri meseleleri hakkında önemli içerimlere sahipti.

Sosyalistleri bölen ikinci büyük anlaşmazlık, Birinci Dünya Savaşı'nda ulusal savunma konusunda takınılacak uygun tavır hakkındaydı. Avrupalı sosyalistlerin çoğu, Rus sosyalistlerinse yalnızca küçük bir azınlığı ülkelerinin savaş seferberliklerini destekliyordu ve "Defansistler" olarak anılıyorlardı. Rus Defansistler, Batılı demokrasilerle dayanışmaya ve Alman hegemonyasına karşı müdafaaya vurgu yapıyorlardı. Diğer sosyalistler ve Rus sosyalistlerin çoğu, ulusal savaş seferberliklerini desteklemeyi reddediyor, bir emperyalist girişim olan savaşı tanımlıyor ve sonlandırmak için bir yol bulunması için sosyalist birlik çağrısı yapıyorlardı; onlara da Enternasyonalistler denecekti. Defansist ve Enternasyonalist uzlaşmazlığı tüm Rus devrimci partileri böldü. Parti etiketlerinin kullanılmaya devam edilmesi yüzünden sık sık karanlıkta kalsa da bu Defansist-Enternasyonalist saflaşması, ayrışmanın temeliydi; çoğunlukla parti üyeliğinden daha önemliydi ve 1917 siyasetine sirayet ederek en önemli mesele haline dönüştü.

Devrimci sosyalist partilerin ortaya çıkışına paralel olarak, 20. yüzyılın başında liberal ve reformist bir siyasi hareket gelişti. Batı Avrupa liberalizminin fikirlerinden ve daha geniş bir şehirli meslek sahibi orta sınıfın ortaya çıkışından beslenen liberalizm, gecikmeli olarak Rusya'da kök saldı. Liberalizm, ister bir meşrutiyet ister cumhuriyet rejimi içinde olsun, anayasalcılığın, parlamenter hükümetin, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının altını çı-

ziyordu; aynı zamanda büyük sosyal ve ekonomik reform programlarının önemini vurguluyor fakat hem sosyalizmi hem radikal entelijansiyanın geleneksel kapsamlı devrim çağrısını reddediyordu. Liberalizm, ilk örgütlü siyasi şekli 1903-1904'te kurulan Kurtuluş Birliği ile aldı. Sonra 1905 Devrimi esnasında Anayasal Demokrat Parti (Kadetler) ortaya çıktı.* Kadetler siyasi liberalizmin ve büyüyen orta sınıfın arzularının ana sesi olarak geliştiler. 1917'de sosyalist olmayan tek önemli parti haline geleceklerdi; liderleri, Moskova Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Pavel Milyukov, Geçici Hükümetin kurulmasından mesul kişilerden biriydi.

1900'lerin başında Rusya, süratli sosyal-ekonomik değişimler geçiriyordu; eski ve yeni memnuniyetsizliklerin cefasını çekiyor, Rusya'yı dönüştürmeye kararlı siyasi hareketlerin ortaya çıkışına şahit oluyordu. Bu bileşim, devrimci ayaklanmaya zemin hazırladı. İlk olarak 1905'te Japonya'ya karşı yürütülen, istenmeyen ve başarısız bir savaşın ortasında, hoşnutsuzlukları devrimci karmaşaya dönüştüren hususi bir olay oldu. O kıvılcım Kanlı Pazar'dı.

1905 Devrimi ve Duma dönemi

Rus Hükümeti, işçi memnuniyetsizlikleriyle başa çıkma girişimi olarak işçi sendikalarının kurulmasına müsaade etti. Sendikalar polis gözetimi altında olacak ve faaliyet alanları sınırlı olacaktı. Bunlardan biri Rus Fabrika İşçileri Meclis'iydi; St. Petersburg'da Peder Gapon adında bir din adamı tarafından kurulmuştu. İşçilerden gelen daha etkin eylem baskısıyla Gapon ve meclis, 9 Ocak 1905 Pazar günü büyük bir gösteri düzenledi. İşçiler dinî ikonalar ve Nikola'nın portrelerini taşıyarak Kış Sarayı'na yürüyecek ve şikâyetlerine çare bulunması için bir dilekçe vereceklerdi. Hükümet gösteriyi engelleme kararı aldı. Asker ve polis, kadın ve çocukların da bulunduğu hıncahınç kalabalıklara ateş açtı, yüzlerce kişiyi öldürdü ve yaraladı.

"Kanlı Pazar" Rusya'yı dehşete düşürdü. Tüm ülkede isyan ve gösteriler patlak verdi ve baskıcı tedbirler ve hükümet tarafından verilen küçük ödünlere rağmen bahar ve yaz boyunca devam etti. İşçiler greve gittiler ve polisle çatıştılar. Kırsalda köylüler toprak sahiplerine ve hükümet yetkililerine saldırdılar. Öğrenciler ve orta sınıf unsurlar; insan hakları, anayasal hükümet ve sosyal reform talep ettiler. Silahlı kuvvetlerde isyanlar çıktı. En muhteşem başkaldırı Haziran ayında *Potemkin* zırhlı kruvazöründe gerçekleşti. Grev komiteleri ve siyasi forumların bir bileşimi olan işçi sovyetleri (konseyleri)

(*) Kadet parti isminin ilk hecelerinden oluşan bir akronimdir; Kadetler, askerî okul öğrencilerine verilen kadet (*junkers*) ismiyle karıştırılmamalıdır. Parti'nin 1917 Şubatı'ndaki resmi ismi Halkın Özgürlüğü Partisi'di. Bu isim 1917 veya sonrasında onlar hakkında yazılmış yazılarda nadiren geçer.

ortaya çıktı. Sovyetler, yaz ve sonbahar boyunca Moskova ve St. Petersburg da dahil olmak üzere birçok şehirde toplandılar. Ekim ayındaki genel grev ülkeyi felç etti. Gelgelelim bütünde, eşzamanlı gerçekleşen sayısız ayaklanmalar, birleşik bir liderlikten ve yönelimden yoksundu.

Ardı arkası kesilmeyecek gibi görünen karışıklık dalgaları karşısında Nikola'nın hükümeti ödün vermeye, ayaklanmaları çok şiddetli güç kullanarak bastırmak arasında gidip geldi. Nihayet Nikola'nın danışmanları, onu arzu ettiğinden çok daha kapsamlı tavizler vermeye ikna ettiler. 17 Ekim 1905'te, Nikola vatandaşlık haklarını genişleten ve bir yasama meclisinin –Duma– seçilmesini taahhüt eden bir manifesto imzaladı. “Ekim Manifestosu” muhalefeti böldü. Bazıları manifestoyu yeni bir başlangıç olarak kabul ederken, diğerleri monarşi tamamen alaşağı edilene kadar savaşımaya ant içtiler. Gerçekten de, Ekim'den sonra kırsal ve endüstriyel bölgelerdeki huzursuzluk, daha fazla vatandaşlık hakkı talep eden Rus olmayan azınlıkların gösterileri de eklenince arttı. Bununla beraber, hükümet, artık yeniden kontrolü ele geçirebileceğini hissetti. Kasım'da St. Petersburg Sovyeti liderlerini kolayca tutukladı fakat Moskova'daki devrim ve Moskova Sovyeti, ancak yüzlerce insanın öldüğü şiddetli sokak çatışmalarından sonra bastırıldı. Ordu kitaları tüm kırsalda isyancı köylüleri boyunduruk altına aldı. Binlerce insan öldürüldü, on binlercesi sürgün edildi. Aynı anda “Kara Yüzler” olarak bilinen sağcı gruplar, Rus olmayan azınlıklara ve radikallere sadırdılar ve birçok şehirde Yahudilere karşı planlı katliamlara giriştiler. 1906'da hükümet kademeli olarak ülkede kontrolü ele geçirdi.

1905 Devrimi karışık sonuçlar doğurdu. Politik sistemde, sınırlı vatandaşlık hakları ve tüm kanunları onaylama yetkisine sahip seçilmiş bir yasama meclisi dahil olmak üzere büyük değişiklikler yapılmasına zorladı. Geleneksel otokrasi sona erdi ama Nikola, engin gücünü muhafaza etti. Öte yandan imparatorluk yönetimi, çok geçmeden 1905'te yapılmış değişiklikleri aşındırmaya başladı. Tam parlamenter demokrasi, toprağın köylülere dağıtılması, işçilerin hayatlarındaki temel iyileştirmeler ve diğer reformlar tamamlanmadı. Nikola, sessiz ama öfke dolu, ebediyen politize olmuş bir halkı yönetiyordu. İşçi ve köylüler memnuniyetsizliklerini çeşitli yollarla ifade ediyorlardı. Dahası başkaldırının ana bileşenleri, 1905'ten sonra da varlıklarını sürdürdüler. Bunlara işçi hoşnutsuzlukları, köylü huzursuzluğu, orta sınıfların sivil haklar ve yönetimde daha fazla söz sahibi olma talebi ve hükümetin gücü kendi elinde tutma kararlılığı dahildi. Demek ki 1905'in diğer kilit bileşeni olan savaş ve asker rahatsızlığı da eklenirse bu devrimi yaratmış tüm öğeler yeniden mevcut olacaktı. Bu, 1917'de gerçekleşti.

Birçok açıdan, Rusya'nın yeni bir devrimden kurtulmak için yegâne şansı yeni yasama sisteminde yatıyordu. İyi işlediği takdirde, sadece büyüyen orta

sınıfların siyasi katılım taleplerine yanıt vermekten öte, belki halkın arzularına yeteri kadar duyarlılık gösteren bir hükümet üretmeyi başarabilir ve alt sınıfların aciliyet arz eden sosyal ve ekonomik memnuniyetsizlikleriyle ilgilenebilirdi. Bunlar, büyük sorulardı ve sadece Duma'ya değil, her şeyden önce II. Nikola'nın tutumuna bağlıydılar.

Nikola ve en yakın danışmanları, devrimci çalkantıyı atlattıktan sonra Ekim Manifestosu'ndan pişmanlık duydular. Bazıları Nikola'dan manifestoyu geri çekmesini istediler ama o resmî sözünden dönmeyi reddetti – bu bir onur meselesiydi. Bu sebeple Nikola, Duma seçimlerinin yapılmasını sağladı ve yeni yönetim yapısının çerçevesini oluşturan Temel Yasalar'ı çıkardı. Bu yasalar; Nikola, Nikola tarafından atanmış hükümet bakanları ve yasamanın iki kamarası olan Duma ve Devlet Konseyi arasında güç paylaşımı sağladı. Duma tam olmasa da geniş bir temsiliyet beratıyla seçiliyordu. Devlet Konseyi, halk tarafından seçilen Duma'ya muhafazakâr bir denge unsuru olarak öngörülmüştü. Konsey üyelerinin yarısı Nikola tarafından atanıyor diğer yarısıysa büyük ölçüde din adamları ve zenginler tarafından seçiliyordu. Bir sene önce olsa mutlulukla karşılanacak olan bu düzenleme, 1905 sonrası liberaller ve onların orta sınıf seçmenleri için acı bir hayal kırıklığıydı. Düzenlemenin en önemli kusuru, parlamenter sorumluluğun olmamasıydı, başka bir deyişle, İngiliz geleneğindeki gibi hükümet ve Bakanlar Kurulu, yasama meclisindeki çoğunluğa karşı sorumlu olmalıydı. Bunun yerine monark, Bakanlar Kurulu üyelerini atayıp azlediyor, acil durum kararnameleri çıkarıyor, Duma'yı keyfine göre feshedebiliyordu; ayrıca hâlâ gizli polis de dahil olmak üzere genel idari mekanizmaya hâkimdi. Nikola, hâlâ “otokrat” unvanını taşıyor ve kendisini anayasal bir monarktan ziyade bir otokrat olarak görüyordu. Duma'nın esas otoritesi, yeni yasaların tümünün onayından geçmesi gerekliliğinden geliyordu. Ne var ki, temel sosyal ya da başka problemlere yönelik yasa çıkartmaya muktedir değildi çünkü tüm yeni yasalar aynı zamanda muhafazakâr Devlet Konseyi'nin ve bizzat Nikola'nın onayını gerektiriyordu.

İlk iki Duma politik güç için Nikola'yla rekabete girdi. İlk Duma seçimlerinde Kadet Parti liderliğinde liberal çoğunluk çıkınca, Kadet Parti, bakanlık sorumluluğu içerecek biçimde hükümet yapısında ivedilikle reform yapılması için çaba harcadı. Duma liderleri, Nisan 1906'da Duma açılınca Nikola yönetimiyle birçok özgül mesele, özellikle de toprak reformu hakkında çatışmaya girdi ama esas sorun güç dengesiydi. Temmuz'da Nikola, monarkın Duma'yı feshetme ve seçime gitme yetkisini kullandı. Nikola ve danışmanları, 1905'in kargaşasından biraz daha uzaklaşmışken yeni seçimlerin daha muhafazakâr bir çoğunluk sağlayacağını umdular. İlk Duma'da zayıf bir muhafazakâr kanada karşı aynı şekilde yine zayıf bir radikal sol kanat bulunuyordu (sosyalist partilerin çoğu seçimleri boykot etmişlerdi). Ye-

ni seçimler gerçekten de ikinci Duma içindeki dengeleri değiştirdi, ama yönetimin umduğu şekilde değil. Sosyalist partiler, yürürlükteki seçimlere girdiler ve liberallerin aleyhine etkileyici kazanımlar elde ettiler, muhafazakârlar sandalye sayılarını artıramadılar; ikinci Duma ilkinde göre politik olarak çok daha solda duruyordu. 6 Mart 1907'de açıldığında çıkan şiddetli çatışma, radikalleşmiş Duma ve her zamankinden daha uzlaşmaz ultra muhafazakâr yönetim arasında verimli bir çalışma zemini bulunmasına olanak olmadığını hızlıca ispatladı.

Hükümet, yeni atanmış bakan-başkan Peter Stolypin'in enerjik liderliğinde sert adımlar attı. Haziran'da Nikola'ya Duma'yı tekrar feshettirerek yeni seçim çağrısı yaptı. Sonrasında hükümet, Temel Yasalar'da yer alan bir hükümden yararlandı. Bu hüküm, Duma oturumunda değilken yönetimin yasa geçirebileceğini ancak bu yasaların bir sonraki oturumunda Duma'nın onayına tabi olacağını söylüyordu. Bunu kullanarak Stolypin, seçim sistemini değiştirdi. Nüfusun çoğunluğunu fiilen oy kullanma hakkından mahrum bırakacak karmaşık, dolaylı ve eşitsiz bir oylamayla büyük toprak sahipleri ve zenginlere çok orantısız bir güç verdi. Duma'daki çoğunluğu artık nüfusun yüzde biri seçiyordu. Bu manevrayla Stolypin muhafazakâr çoğunluğa sahip, değişimleri onaylamayan ve yönetimle işbirliği içinde bir Duma yarattı. Duma'nın hâlâ bir miktar otoritesi vardı ama iktidar üzerindeki hâkimiyet açıkça Nikola ve bakanlarındaydı.

Duma'ya indirilen darbenin Rusya'daki devrim açısından derin sonuçları oldu. Öncelikle, Rus toplumunun politik, sosyal ve ekonomik arzularının barışçıl yollardan ve ölçülü değişimle gerçekleşme ihtimali azaldı, yeni bir devrimin gerçekleşme olasılığı ise çarpıcı biçimde arttı. İkinci olarak bu eylemler, Nikola'nın kendini ne derece anayasal bir monark değil de hâlâ bir otokrat olarak gördüğünü gözler önüne serdi; böylece devrimin gerekliliği hakkındaki yaygın halk inancının canlı kalmasını sağladı. Üçüncü olarak, Duma liderlerinin Şubat Devrimi'ndeki önemli rollerine rağmen, dönüştürülmüş Duma'nın temsiliyetten uzak tabiatı, Duma'nın Şubat Devrimi'nden sonra hükümet olarak liyakatsiz olduğu anlamına geliyordu. Böylelikle Rusya, belki Duma temsiliyetini korumuş olsa sapmayabileceği, daha radikal ve belirsiz bir politik yola saptı.

Nikola yönetimi, otoritesine karşı kısa vadeli tehditleri bertaraf etmek üzere Duma'yı başarıyla manipüle etmiş olsa da, ekonomik ve sosyal problemleri azaltmakta başarısızdı. Yönetim, takdire şayan biçimde, köylü hoşnutsuzluğunu ortadan kaldırmak için yaratıcı bir çaba içine girdi. Stolypin, geleneksel müşterek toprak sahipliği ve şerit tipi ekim sistemini kaldırıp yerine her köylünün kendi arazisinin tüm mülkiyetine sahip olduğu bir sistem getirmeye soyundu. Böylece, hem çok ihtiyaç duyulan tarım verimliliği-

nin artacağını hem de günün birinde monarşiye sosyal-politik taban oluşturacak müreffeh, muhafazakâr bir küçük çiftçi sınıfı yaratacağını umuyordu. 1911’de Stolypin’in ölümü ve 1914’te savaşın patlaması “Stolypin reformlarını” kesintiye uğrattı ve köylü meselesi çözümlenmemiş olarak kaldı. Doğrusu, yönetimin çabaları ne olursa olsun –aksıyorlardı ve etkinlikleri tartışılırdı– temel gerçek, 1914’ten önceki yılların Rusya kırsalı için barışçıl yıllar olmadığıydı. 1905’ten sonra güç kullanılarak bastırılmış olan köylü huzursuzlukları yeniden canlandı. 1910-1914 yılları arasında sadece Rusya Avrupası’nda 17.000 kargaşa yaşandı.⁷

Hükümet, sanayi işçilerinin ve genel olarak şehirli alt sınıfların şikâyetleriyle ve artan yabancılaşmayla daha da az ilgilendi. 1910’da yeni bir endüstriyel büyüme atağı başladı. Bu, endüstriyel işgücünün süratle büyümesine ve 1912’den itibaren endüstriyel gerilimlere yol açtı. 1912’de yaklaşık 200 grevci işçinin hayatını kaybettiği Lena Altın Madenleri katliamından sonra kendinden daha emin bir grev ve işçi protestoları hareketi başladı. Büyüyen grev hareketi, Temmuz 1914’te yaygın ve şiddetli bir genel greve dönüştü. Bu grevler, sıkı sıkıya kaynaşmış olan ekonomik, sosyal ve politik protestoların bir karışımıydı. İş uzlaşmazlıklarında devletin geleneksel olarak işveren tarafını tutması, sanayi işçilerine ekonomik ve siyasi meselelerin bağlantılı olduğunu uzun zaman önce öğretmişti. Artık, koşullarının iyileşmesi genel hedefine ulaşmak için muhtemelen monarşinin alaşağı edilmesini de içeren bir siyasi rejim değişikliğinin şart olduğu yaygın bir görüştü. Gerçekten de 1912-1914 grev hareketi, sanayi işçilerinin politik açıdan radikalleşmesine ve devrimci partilerin daha radikal kanatlarına doğru bir yönelime sebep olmuş gibidir. Grev hareketinin nereye varacağı –kimileri yeni bir devrimin silüetini görmüştü– meçhuldür, çünkü grevler, Ağustos 1914’te savaşın çıkışıyla aniden kesilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve yarattığı huzursuzluklar

Savaş, devrimin gelişini ve sonucunu temelden etkiledi; nüfusun omzuna ağır yükler bindirerek halkın memnuniyetsizliğini çarpıcı biçimde artırdı; Rus ordusunun disiplinini bozdu, böylece yönetimin artan huzursuzlukları güç kullanarak bastırma yeteneğini kısıtladı. Savaş olmasaydı Rusya devrimden kaçınılabilir miydi sorusu cevaplanması imkânsız bir sorudur. Devrim muhtemel hatta kaçınılmaz olsa da savaşın gerçekleşen devrimi derinlemesine şekillendirdiği kesindir.⁸

7 John Channon, “The Peasantry in the Revolutions of 1917”, Frankel, Frankel ve Knei-Paz, *Revolution in Russia*, s. 117.

8 Savaş sırasında Rusya ve savaş hakkında geniş kapsamlı bilgiler, Anthony Heywood, David McLaren McDonald ve John Steinberg’ün genel editörlüğünde Slavica Press tarafından yayımlanan